Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas 2003 m. gegužės 31 d. Nr. 105 (22)

Saturday supplement May 31, 2003 No. 105(22)

XII Mokslo ir kūrybos simpoziumas

Mintys apie lietuvių išeiviją

Dr. Rimantas Morkvėnas

Dr. Rimantas Morkvėnas, Užsienio reikalų ministerijos patarėjas išeivijos klausimais, nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras. Gimęs 1949 m., 1972 m. baigė Vilniaus universitetą (matematiką) ir iki 1990 m. dirbo mokslinį darbą Lietuvos Mokslų akademijos Matematikos ir informatikos institute; matematikos daktaras (1976 m., tikimybių teorija). Kartu dėstė Vilniaus universitete, o 1985–1986 m. — Genujos universitete Italijoje. Nuo 1990 m. dirba diplomatinį darbą. Buvo URM įgaliotasis atstovas Lietuvos informacijos biure Briuselyje (1990–1991), Lietuvos laikinasis reikalų patikėtinis bei ambasados patarėjas Belgijoje (1991–1992), Lietuvos laikinasis reikalų patikėtinis bei ambasados patarėjas Belgijoje (1991–1992) ir Italijoje (1991–1995), URM Politikos planavimo grupės vadovas (1995–1999), Lietuvos generalinis konsulas New Yorke (1999–2003).

* * *

Išeivijos vaidmuo Lietuvai yra ypatingai svarbus jau apie šimtą metų — nuo pat XX a. pradžios. Manyčiau, kad diasporos įtaka mūsų valstybei buvo ir yra bene didžiausia tarp visų kaimyninių valstybių.

Taip susiklostė ir dėl istorinių priežasčių. Paradoksalu, kad Lietuva, skaičiuojanti valstybingumą net nuo XIII amžiaus, prieš beveik šimtmetį buvo atsidūrusi blogesnėje padėtyje nei niekada iki tol valstybėmis nebuvusios Latvija ar Estija. Lenkijos pretenzijos į abiejų tautų respublikos atkūrimą buvo tikrai grėsmingos. Be to, šiuos planus tada palaikė ne viena galinga Europos valstybė. Ir mūsų ūkis buvo atsilikęs nuo kaimynų, o dar ir Pirmojo pasaulinio karo labiau suniokotas. Ir kultūra dėl ilgalaikio rašto draudimo bei kitų priežasčių, galima sakyti, merdėjo. Todėl poreikis remtis išeivija Lietuvai buvo daug didesnis nei daugeliui kitų to meto atgimstančių ar naujų Europos valstybių.

Tai, ką pavyko pasiekti nepriklausomoje Lietuvoje per trumpą laiką iki 1940 metų, reiktų laikyti beveik stebuklu. Nuopelnai, be abejo, priklauso visai tautai, įskaitant ir išeiviją. Ypač remtasi Amerikos lietuviais. Pagalbos už Atlanto imta ieškoti dar Rusijos carų valdymo laikais, kai tik truputį atsileido draudimų varžtai. Vieni po kitų ten atvykdavo įvairių lietuviškų kultūrinių ir politinių organizacijų atstovai, prašydami pinigų ir kitokios paramos savajai veiklai.

XX a. pradžioje JAV buvo atsidūrę ne tik gausūs ekonominiai migrantai iš Lietuvos, bet ir daugybė jaunų rekrūtų, pabėgusių nuo rusų ir japonų karo mėsmalės. (Beje, tarp antrųjų buvo ir mano senelis, porą metų gyvenęs Bostone). Išskirtinis visų šių išeivių bruožas buvo tikrai didelis patriotizmas. Daugelis jų buvo menkai išsilavinę, gyveno ir dirbo labai sunkiai, bet lietuviškiems reikalams aukodavo negailėdami. Tais laikais ne tik pastatyta puikių lietuviškų bažnyčių, parapijų salių ir lietuvių namų, bet ir surinktos žymios sumos pinigų persiuntimui į Lietuvą. Deja, dalis tų aukų pražuvo Pirmojo pasaulinio karo sumaištyje.

Lietuviai išeiviai ne tik materialiai rėmė mūsų valstybės atkūrimą ir įtvirtinimą. Daugelis jų tiesiogiai dalyvavo šiame labai sudėtingame procese. Užtenka paminėti dar prieš Pirmąjį karą ir jo metu aktyviai veikusius Lietuvių informacijos biurus ir pavienius asmenis Šveicarijoje, Prancūzijoje, Italijoje bei kitose Europos šalyse, ir esminį mūsų išeivių vaidmenį Paryžiaus Taikos konferencijoje. Vėliau dalis šių ir kitų lietuvių, daugiausia — buvusių amerikiečių, užėmė svarbius postus Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje ir diplomatinėje tarnyboje.

Deja, laisvam valstybės gyvavimui tada buvo duoti vos du dešimtmečiai. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui ir neišvengiamai vėl artėjant nuožmiai sovietų okupacijai, Lietuvą paliko didžioji dalis elito, labai daug išsilavinusio ir gabaus jaunimo, dešimtys tūkstančių dorų ir darbščių paprastų jos piliečių. Po penketo metų skurdaus stovyklų gyvenimo Vokietijoje daugumą „dipukų" galiausiai atsidūrė JAV ir Kanadoje. Čia gausūs, aktyvūs ir gerai organizuoti lietuvių telkiniai netrukus tapo savotiška „Mažąja Lietuva".

Okupuotoje Lietuvoje tuo metu jau silpo ginkluotas pasipriešinimas. Ir taip jis užtruko daug ilgiau, ir buvo žymiai atkaklesnis nei kaimyninėse Latvijoje, Estijoje. Nelygioje kovoje žuvo dešimtys tūkstančių partizanų ir jų rėmėjų, bet ši auka neabejotinai atšaldė daugelio rusiškų kolonistų ketinimus kraustytis į užkariautą kraštą. Keršydami ir siekdami visiškai parklupdyti tautą, okupantai surengė masinius lietuvių trėmimus į Sibirą.

Po šių baisių represijų Lietuvoje įsivyravo ne pasipriešinimas, o prisitaikymas. Ir taip tęsėsi iki pat Sąjūdžio laikų. Prisitaikymo būta labai įvairaus — nuo vagiliavimo kolchozuose ir fabrikuose iki sąmoningo kolaboravimo. Ilgainiui išmokta prisitaikymą prie sovietinės okupacijos derinti su tyliu pasipriešinimu jos pasekmėms. Tokiu būdu pavyko išvengti didesnės rusifikacijos, gana nemažai pasiekti moksle ir kultūroje. Aktyviai priešinosi tik pavieniai drąsuoliai, naudoję įvairiausias neginkluoto protesto formas. Jų veiksmai ir net pats valdžios susidorojimas su jais padėjo daugeliui išlaikyti rusenančią viltį, kad tautos dvasia dar gyva.

Per ilgus okupacijos dešimtmečius Lietuva ir jos išeivija buvo beveik visai atkirstos viena nuo kitos. Tiesa, Lietuvą pasiekdavo „Amerikos balso" ir Vatikano radijo laidos, dažnai vos girdimos pro pragarišką trukdytuvų triukšmą. Beveik stebuklingu būdu į Vakarus pakliūdavo *Katalikų Bažnyčios Kronika,* kur ji būdavo spausdinama, verčiama į kitas kalbas ir platinama. Užsienio lietuvių turistų grupės retkarčiais atvykdavo į Lietuvą, bet, smarkiai „prižiūrimos", pamatydavo beveik tik Vilnių ir čia sulėkusius giminaičius, dažnai pametusius galvas dėl lauktuvių. Maža dalis Lietuvos menininkų ar mokslininkų buvo išleidžiami į Vakarus, bet už tai ne vienas buvo verčiamas bent primityviai pašnipinėti. Todėl, net tuo neužsiimantys, atvykėliai neretai susilaukdavo daugumos išeivių ignoravimo ar boikoto.

Okupacinė valdžia gerokai prisibijojo išeivijos. KGB dėjo daug pastangų įsiskverbti į jų organizacijas ar kaip kitaip įtakoti, kad tik sukiršintų jas ar atskirus ambicingus veikėjus tarpusavyje. Sovietų ambasada Vašingtone ilgus metus laikė vieną ar kitą diplomatą lietuvį, kurio pagrindinis darbas buvo rinkti informaciją apie išeivijos veiklą. Panašias užduotis tikriausiai vykdė ir lietuviai žurnalistai, formaliai akredituoti kaip sovietinių laikraščių korespondentai. Matyt, taip ir nepavyks visiškai patikimai nustatyti, kiek galėjo pakenkti išeivijai visos tos priešiškos pastangos, o kas tiesiog vyko natūraliai...

Nepaisant pasitaikiusių nesutarimų, išeivija atliko milžiniškos svarbos darbą, kad Lietuvos laisvės byla būtų neužmiršta. Daugiausia jos aktyvia veikla pavyko pasiekti, kad per visus tuos ilgus metus JAV ir kitos Vakarų demokratijos išlaikytų Lietuvos okupacijos nepripažinimo politiką. Be to, didelėmis pastangomis išsaugota, nors ir sumažėjusi, bet bemaž legendinė tapusi Lietuvos diplomatinė tarnyba. Kartu išeivijoje buvo nepaprastai daug nuveikta, puoselėjant lietuvišką kultūrą. Sunku net suvokti, kaip emigracijos sąlygomis pavyko paruošti ir išleisti daugiatomes enciklopedijas, išlaikyti tiek šeštadieninių mokyklų ir laikraščių, sukurti tokių reikšmingų literatūros ir dailės kūrinių. Visa tai ir net pats aktyvios išeivijos buvimas labai padėjo į laisvę pakilusiai Lietuvai vėl susigrąžinti nepriklausomybę.

Po Kovo 11–osios išeivijos reikšmė ne tik nesumažėjo, bet dar padidėjo. Nemažas būrys užsienio lietuvių, ypač jaunimo, netrukus atvyko į Lietuvą, kad tiesiogiai dalyvautų valstybės kūrimo darbuose. Čia labai pravertė jų kalbų mokėjimas, kitokio pasaulio pažinimas ir net paprasčiausias laisvėje gyvenusio žmogaus patyrimas. Savo ruožtu, ir atvykusieji gavo neįkainojamos naujos patirties.

Pritapti Lietuvoje daugeliui sugrįžusiųjų nebuvo ir nėra lengva. Veikia ir artimųjų ilgesys, ir kitokie gyvenimo standartai, ir dažnai nepakankamas jų pastangų įvertinimas. Pasitaiko ir pavydo, konkurencijos baimės ir kitokio priešiškumo, kartais, matyt, dar pakurstomo ir išorės jėgų. Juo labiau nusipelno pagarbos tie, kurie visa tai atlaikė. Dabar jau sunku įsivaizduoti, kokia būtų Lietuvos kariuomenė be generolo Jono Kronkaičio ir Lietuvos Bažnyčia be kardinolo Audrio Juozo Bačkio. Žinoma, padėkos verti ir visi tie, kurie tėvynėje gyveno ir dirbo trumpesnį laiką, bet taip pat atliko labai svarbių darbų.

Dar vienas fenomenalus pavyzdys — prezidentas Valdas Adamkus. Šių laikų istorijoje nėra jokios kitos demokratinės šalies, kurios piliečiai tiesioginiu balsavimu būtų išsirinkę savo valstybės vadovu diasporos atstovą. Penkeri Valdo Adamkaus prezidentavimo metai buvo labai sėkmingi ir dabar jo vardas minimas šalia pačių iškiliausių atgimusios Lietuvos asmenybių — Vytauto Landsbergio ir Algirdo Brazausko.

Didžioji dauguma išeivių, žinoma, negalėjo atvykti ir liko gyventi savo šalyse. Tačiau jų suteikta parama Lietuvai per šiuos trylika atkurtos nepriklausomybės metų yra nepaprastai vertinga. Ta parama buvo ir yra įvairiausia — materialinė, moralinė, politinė. Labiausiai pastebimas ir žinomas yra didžiausios bendruomenės — JAV lietuvių — indėlis. Tai ir ypatingos reikšmės pagalba, siekiant Lietuvos narystės NATO, ir sėkmingos pastangos pritraukti Amerikos investicijas, ir gausybė organizuotų bei pavienių labdaros iniciatyvų, ir aibės savanoriškų konsultacinių projektų. Kitų valstybių bendruomenės taip pat yra nuveikę labai svarbių darbų. Štai Kanados lietuviai dar Atgimimo pradžioje surinko milijoną dolerių, už kuriuos buvo nupirktas ir padovanotas Lietuvai ambasados Briuselyje pastatas, puikiai tarnaujantis valstybės reikmėms iki šiol. Nesavanaudiškos patriotinės pagalbos sulaukta iš daugelio šalių, kur tik gyvena lietuvių.

Šiuo metu Lietuva vis tvirčiau stoja ant kojų. Valstybė jau tampa pajėgi pati paremti savąją išeiviją, nors kol kas dar ir ne tiek, kiek reikėtų. Iki šiol šios paramos srautas daugiausia nukreiptas bendruomenėms, gyvenančioms mūsų Rytų kaimynų šalyse. Tačiau, matyt, tikrai jau atėjo laikas imtis po truputį padėti ir Vakarų išeivijai, juo labiau, kad jai tos pagalbos vis labiau trūksta. Didesnio dėmesio ir pagalbos reikia ir seniesiems išeiviams, kuriems esame už daug ką skolingi; jos reikia ir naujiesiems, kurių dešimtys, o gal jau šimtai tūkstančių neseniai trumpam ar ilgam įsikūrė Vakarų Europoje ir Amerikoje.

XII Mokslo ir kūrybos simpoziume (iš kairės): Bronius Nainys, JAV LB Krašto valdybos pirm. Algimantas Gečys ir dr. Petras Kisielius. Indrės Tijūnėlienės nuotr.

Lietuvos vidaus politika

Bronius Nainys

„Lietuvos valstybę kuria tauta"... „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika"...

Skelbia pirmieji du Lietuvos Konstitucijos skirsneliai. Ką tie žodžiai reiškia?

Pirmiausia jie sako, kad Lietuvos valstybė yra lietuvių tautos kūrinys. Tai yra žmonių bendruomenės, kurią riša prigimties bei giminystės ryšiai ir išsiugdyta bendra kalba, papročiai, kultūra, tradicijos, gyvenimo būdas, charakteris. Taigi trumpai — Lietuva yra tautinė valstybė, lietuvių valstybė. Tad, ir aptardamas temą — Lietuvos vidaus politika, šį teiginį laikysiu savo aptarimo pagrindu, nes kitokios Lietuvos net neįsivaizduoju. O kodėl ne — tuojau kas nors gali šauti klausimą? Juk Lietuvos valstybės plote gyvena ir kitų tautų žmonių, dabar net apie 18 nuošimčių, kokia jų padėtis toje tautinėje valstybėje? Atsakymas labai paprastas: tokia pati, kaip ir lietuvių. Ir šis atsakymas leidžia išryškinti dvi, iš esmės skirtingas, bet labai dažnai painiojamas, tautybės bei pilietybės sąvokas.

Tauta yra prigimtinė, per amžius išsivysčiusi, savaime esanti, taigi savaiminė bendruomenė, kuriai kiekvienas narys, gamtos dėsnių siejamas, priklauso savaime. O valstybė yra organizacija, kuri gali būti vienos, dviejų ar daugiau tautų sukurta, ir jos nariai atsiranda tik tokią sąrangą sukūrus. Jie vadinasi piliečiai. Priklausomybė tautai lieka visada, nepaisant, ar ji turi savo valstybę, ar ne. Priklausomybė valstybei, t.y. pilietybė, dingsta kartu su valstybės žlugimu. Per praėjusį šimtmetį Lietuvoje gyvenantys lietuviai pilietybę keitė net šešis kartus. Jie buvo caro Rusijos piliečiai (iki 1918 m.), nepriklausomos Lietuvos piliečiai (iki 1940 m.), Sovietų Sąjungos piliečiai (metus), visiškai be pilietybės „Ostland Gebiet" (iki 1944 m.), vėl Sovietų Sąjungos piliečiai (iki 1990 kovo 11), o dabar vėl Lietuvos piliečiai. Tačiau jie visada liko lietuviai, lietuvių tautos nariai. To turto niekas iš jų negalėjo atimti ir sulaikyti nuo atkaklios kovos už savo nepriklausomą valstybę, kol pagaliau ją atkūrė. Koks buvo valstybės atkūrimo tikslas?

Atsakymas vėl labai paprastas. Ne dėl vienos priežasties tauta, nors ir gyvenanti viename apibrėžtame žemės plote, nenori likti palaida masė, atvira įvairiems išorės pavojams, bet susiburti į vieną, taip pat apibrėžtą, organizaciją, kuri padėtų jai siekti bendrų tikslų ir svarbiausia — saugotų nuo išorės pavojų, kliudančių tų tikslų siekti. O tie tikslai yra jau čia minėti: savo prigimties palaikymas, per amžius išvystytų vertybių — kalbos, kultūros, papročių, tradicijų, gyvenimo būdo ir charakterio–puoselėjimas bei vystymas (bendru vardu tai vadinu lietuvybe) ir materialinės–fizinės gyvenimo gerovės kūrimas. O tai jau ir nusako valstybės vidaus politiką. Jos pagrindas yra padėti tautai visa tai atlikti. Tiksliau ir paprasčiau: iš idėjinės pusės Lietuvos valstybėje išlaikyti, vystyti, tobulinti, brandinti lietuvybę ir ginti ją nuo išorės pavojų; iš materialinės — visiems piliečiams sudaryti vienodas sąlygas kurtis ir padėti jiems kurti gyvenimo gerovę. Bendru vardu tokią politiką vadinčiau Lietuvos valstybės tautine–ekonomine politika.

Tačiau, tų tikslų siekdama savo tautai Lietuvos valstybė negali kliudyti tokių pačių tikslų siekti kitų tautybių žmonėms. Jie turi turėti laisvę ir sąlygas puoselėti savo tautines vertybes, nors, teisybės vardan, jos šimtanuošimtiniams ieškotojams turiu pasakyti, kad absoliutaus lygybės ženklo tautinėje valstybėje nėra ir negali būti. Visada joje yra viena vyraujanti tauta, kurios pagrindinis požymis yra valstybinė kalba, o šalia jų dar ir kitos apraiškos, tarp jų ir tikėjimas.

Nukelta į 2 psl.

XII Mokslo ir kūrybos simpoziume (iš kairės) dr. Rimantas Morkvėnas ir dr. Stasys Bačkaitis. I. Tijūnėlienės nuotr.

Šio šeštadienio priedo puslapiuose:

Iš XII Mokslo ir kūrybos simpoziumo pranešimų. — 1 psl.

Birutės Marcinkevičiūtės poezija. — 2 psl.

Talento įtaka jausmų gilumui; B. Marcinkevičiūtė Los Angeles, CA. — 3 psl.

Nykstančios medinės sinagogos Lietuvoje; leidiniai — 4 psl.

Birutė Marcinkevičiūtė

VIETOJ BIOGRAFIJOS:

1. VAIDMUO, arba visi vaidmenys —
kažkada suvaidinti ir užmiršti,
patys mieliausi, t.y. tie, kurie dabar,
ir tie, kurie dar svajonėse...

2. KELIONĖ, arba visos kelionės,
pasitinkantys nepažįstami miestai,
traukinių bėgiai, debesų takai,
žmonės, kurie irgi keliauja,
susitikimai ir sudie, laiškai, atstumai,
laimingi akimirksniai, laikas...

3. TYLIAI, arba tai, kas lieka iš visų kelionių,
balsų, veidų, kasdienio šurmulio...
Kas prasideda, atvertus baltą puslapį —
tyla, prisiminimas, eileraštis...

Birutė Marcinkevičiūtė. Jono Kuprio nuotrauka.

***

Iš visų gyvenimų —
prisimenu vieną rudenį
to rudens atminty —
žvelgiu pro sulytą langą
tame lange —
matau nusidriekusį kelią
ant to kelio —
randu įspaustą pėdą
toje pėdoje —
pastatau namus
tuos namuos —
pasodinu vaikystės papartį
tame papartyje —
susapnuoju švytintį žiedą
ant to žiedo —
regiu nukritusį lašą
tame laše —
atpažįstu seną veidą
tame veide —
išgirstu tavo balsą...

PASAKOS PABAIGA

ir liko sėdėti
senis ir senė —

bedančiai
bevaikiai
beturčiai —
su įskilusia gelda ant smėlio

ir pravirko
mėlynoj jūroj
auksinė žuvelė —

ak jūs
nepaklusnūs vaikai
mano dūstanti
siela

TREČIOJO BROLIO NUOTAKA

kažkas tave užkeiks
varlyte —
ir svies į pelkę
laukti
trečiojo brolio šūvio
ir meilės liūdnos —

suras tave kvailas bet geras

nebekalbėsi
tik sunkiai šnopuodama grįši
delnuos kukdama

nebylioji —
kai rytmečio rūkas
sušalusį ežerą gaubia
ir perveria širdį kažkas —

ji verkia
ji dar gyva
tebežiūri į brolio akis
tebelaukia- - -

MEILĖS PĖDA

iš kurios
gėrei tiek amžių
avinėli paklydęs

kurią kažkada priėjai
žiūrėjai į sklidiną gelmę
palinkęs atvaizdą gėrei
skendai —
nežinojai
nuodėmė tai
ar sparnai

kadaise piemuo
iš rojaus išvarė
ištroškusį atvedė
tarė —

negerk iš tos pėdos
nes nebegrįši
į laukus tyros mėnesienos
pas piemenį
verkiantį...

KAUKĖS

I
mūsų galvos
ant medžių parimę —
dvišakių
ar vienišų

žalia viltis
žalios akys —
aidas veidų
užmirštų

II
visokios —
be atspalvių
aštrios
lietaus susargdintos

kaip šviesti pavargę
žibintai

ant prisipažinimų
kelio...

UŽMIRŠTI SAPNAI

po pagalve upė teka
tavo upė — mano mieste
ir kažkas tėkme sugrįžta
ir kažkas tėkmėj palieka

po pagalve upė girdi
tavo krantą — mano širdį
tavo balsą — mano aidą
tavo žvilgsnį — mano veidą

susapnuoto laiko burę
susapnuoto laiko taką —
po pagalve upė teka...

SOLO. Vilnius, 2001

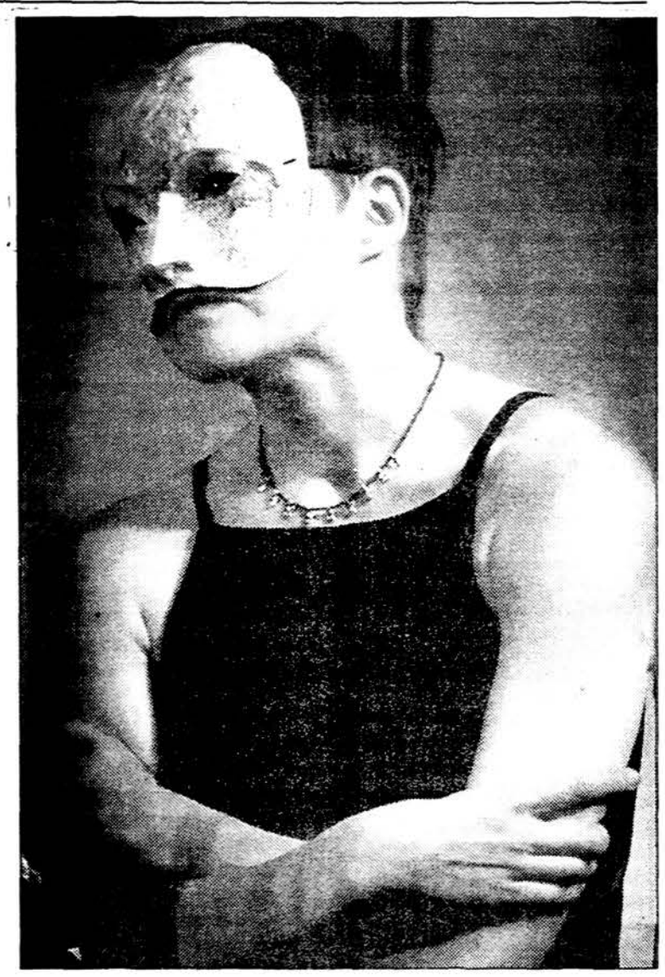

Poetė ir aktorė Birutė Marcinkevičiūtė *Solo* vakare Lietuvių dail. muziejuje, Lemont, Ill., Poezijos vakarą ruošė JAV LB Kultūros taryba.

Jono Kuprio nuotr.

Lietuvos vidaus politika

Atkelta iš 1 psl.

Lietuvoje tokio absoliučios lygybės ženklo siekiančių visgi yra, kartais reikalaujančių ir dalį lietuvybės paaukoti. O tai jau virsta pavojingu kraštutinumu, žlugdančiu lietuvių tautines vertybes Lietuvos kitataučių naudai.

Šie samprotavimai Lietuvos vidaus politikoje turėtų būti ypatingai įsisąmoninti šiandien, nes, dingus iš rytų atgabentai, tautą naikinančiai *homo sovieticus* filosofijai, į Lietuvą atslenka nė kiek nemažiau pavojingas kosmopolitizmas, dengiamas pilietinės visuomenės kūrimo skraiste. Tauta, tautybė jau ne tik ne mada, netgi panieka.

Taip Lietuvos vidaus politiką aptarus, jau galima žvelgti į sąrangą jai vykdyti. Vargu, ar kas norės neigti, kad tokios politikos brandinimo, čia imu ją idėjiniu požiūriu, stipriausi atramos taškai yra šeima, mokykla, organizacija, ypač jaunimo. Per jas perėjusi ir jose tautine samprata įgijusi, aukštosiose mokyklose turi bręsti lietuviška inteligentija, skirta būti jau pagrindinis tautinių vertybių sergėtojas lis Lietuvos valstybėje. Čia noriu pabrėžti: nesiūlau brandinti kokių nors Hitlerio nacių, Mussolini fašistų, Lietuvos voldemarininkų, ar į autokratiškumą linkusių radikalų, bet demokratiškai nusiteikusius, savo tautą mylinčius, gerbiančius, jos labui dirbančius, kitom tautybėm tolerantiškus lietuvius. Ir ne uždarą, nuo pasaulio atsiribojusią, bet atvirą visuomenę. Tokiam lietuvių brandinimui pagrindinė Lietuvos valstybės įstaiga turi būti Švietimo ir mokslo ministerija, kurios uždavinys būtų ne tik šviesti, bet ir auklėti, o jai gera talkininkė–Kultūros ministerija, padedanti mokyklose įsisąmoninstas vertybes puoselėti įvairiose kultūros šakose. Suprantu, kad šis uždavinys didelis ir sunkus, tačiau šiuo laiku jis turi būti visapusiškai suprastas ir atkakliai vykdomas. Jis dar sunkės, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, kurioje, kaip jau keleri metai Vokietijos užsienio reikalų ministras Joschka Fischer, įvairius būdus siūlydamas, siekia vokiečių tautos vyravimo, tikėdamasis šimtametį jos tikslą „Drang nach Osten", nepasiekta tankais per du pasaulinius karus, pasiekti taikiai per Europos Sąjungą, užgožiant joje mažas tautas, slopinant jų vystymąsi iki galutinio išnykimo. Lietuvos valstybės politika turi išvystyti saugiklius, kad nuo tokių užmačių lietuvių tautą apsaugotų.

Apie tuos saugiklius ir kitus čia mano minėtų tautinių vertybių valstybėje puoselėjimo principus tvirtai pasisakė prezidentas Rolandas Paksas savo inauguracinėje kalboje, ir tik belieka palinkėti jam sėkmės juos vykdant. O mes turim jam padėti.

Kita Lietuvos vidaus politikos sritis — sudarymas sąlygų valstybės piliečiams kurti sau ekonominę gerovę ir padėti jiems šio tikslo siekti. Noriu pasvarstyti kelius, mano nuomone, gana svarbius valstybės sąrangos klausimais, tačiau noriu pabrėžti smulkaus verslo puoselėjimo ir ypač privačios iniciatyvos skatinimo svarbą, šias sritis stropiai saugojant nuo oligarchų įtakos bei išnaudojimo. Net ir specialiais apsauginiais įstatymais.

Lietuva — demokratinė respublika. Vadinasi, vyraujanti galia yra piliečių rankose, išreiškiama rinkimais. Valstybės uždavinių vykdomoji sąranga — Seimas, prezidentas, vyriausybė. Ji veikia, bet gerokai klupdama. Didžiausias kliuvinys — neišmąstyti ir įstatymais nesuderinti santykiai, pareigos, galios tarp Prezidentūros ir Vyriausybės. Ryškiausias pavyzdys — užsienio politika, kurią dabar vykdo šios abi įstaigos: tiksliau — prezidentas ir (Vyriausybėje) užsienio reikalų ministras. Prezidentui Konstitucija paveda spręsti pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdyti užsienio politiką (str. 84. 1), Vyriausybei–užmegzti diplomatinius santykius ir palaikyti ryšius su užsienio valstybėmis bei tarptautinėmis organizacijomis (Str. 94.6). Net ir nesigilinant į smulkmenas, čia tuojau matyti painiava ir galimi nesusipratimai, ypač partinei politikai stipriau susidūrus. Kodėl tų pareigų negali atlikti kuri nors viena įstaiga?

Painiavos daug ir vidaus politikoje. Pavyzdys — tik ministrų keitimai prez. Adamkaus laikotarpiu ir vos tik Paksui pradėjus prezidentauti, galėję išvirsti į didelius nesusipratimus. Ir aplamai dabartinė trijulė — Seimo pirmininkas, prezidentas, premjeras — nėra pakankamai paveiki. Žymiai paveikesnė ji galėtų būti, įstatymais pertvarkius prezidento–premjero pareigas bei ryšius. Vienas siūlymas: prezidentui palikti tik reprezentacinę pareigybę, vadovavimą valstybei atiduodant premjerui (Vokietijos pavyzdys), kitas–panaikinti ministro pirmininko pareigybę, kabinetą atiduodant prezidentui (JAV pavyzdys). Tokia sąranga būtų ir paveikesnė, ir taupesnė, ir išvengtų darbų dvigubinimo. Lengvesnis uždavinys būtų ir valstybės biurokratijos mažinimas, kurios nė vienas prezidentas dar nebandė liesti, nors kiekvienas kandidatuojantis žadėjo. Statistikos duomenimis, iš mokesčių mokėtojų kišenės Lietuvoje algas gauna apie 350,000 biurokratų. Manyčiau, kad jų per daug. Valdžia Lietuvoje daug kam jau tampa pelninga verslovė, lengva duona. O ryškiausiai tuo pasižymi Seimas. Tad šiek tiek sustokim prie jo.

Seimas — pagrindinė valstybės įstaiga, demokratijos tvirtovė, valstybėje žmogaus teisių užtikrintoja, piliečių atstovė. Nusivyliau juo nepriklausomybės pradžioje, ir toks pat esu šiandien. Apstulbau tada patyręs, kad viena Seimo narė kartu yra ir Vilniaus miesto tarybos narė, ir etatinė operos solistė, ir etatinė dėstytoja konservatorijoje, ir kiekviena pasitaikiusia proga pasinaudoja komandiruote į užsienį, o išvykusi ten — koncertuoja.

Pirmiausia–seimūnų yra per daug. Iš viso 141–pusė renkamų tiesiogiu balsavimu vienmandatėse apygardose, pusė — per partijų sąrašus. Jų turi būti kur nors tarp 85 ir 100. Ne daugiau.

Jeigu sutinkam, kad Seimas yra valstybėje demokratijos tvirtovė, tai ir jo sudarymas, tiksliau — rinkimai — turi būti visapusiškai demokratiški.

Seimo narys negali turėti nei kitų pareigų, nei apmokamo bei neapmokamo darbo, ir jokių kūrybinių įsipareigojimų. Seimo narys negali būti nei premjeras, nei ministras, nei kuris nors kitas valstybės tarnautojas.

Seimo narys turi būti nuolatinis tos vietovės gyventojas, kuriai atstovauti jis yra renkamas. Visi Seimo nariai turi būti renkami tiesiogiu balsavimu vienmandatėse apygardose, bet ne per dabar praktikuojamus partijų sąrašus, kur įtakingesnis partijos vadovas net vienas pats gali tokį sąrašą sudaryti, pasirinkdamas sau paklusnius žmones ir vėliau jais, kaip šaškėmis, žaisti. Ir mano siūlomas rinkimų būdas nėra joks partijų žlugdymas, nes savo kandidatus jos gali statyti ir vienmandatėse apygardose.

Į Seimo rinkimų vyksmą, pradedant kandidatų parinkimu ir jų sijojimu, turi būti įjungti visi Lietuvos piliečiai, ne tik Vilniaus didieji politikai, draugai, bičiuliai, giminės. Jų atranka turi prasidėti apygardose, kad ir Amerikos pavyzdžiu surikiuotais pirminiais rinkimais, partijų skyrių susirinkimais ar kitu panašiu būdu.

Seimo rinkimų banga turi kilti iš apačios, nes tik tokiu būdu išrinktas, narys jaus rinkėjams atsakomybę ir Seime atstovaus jų norams. Tada iš čia kils ir įstatymų pagrindinės mintys, atliepiančios visuomenės reikalavimus. O įstatymai turi būti aiškūs, konkretūs, gyvenimiški, suprantami. Apačias įjungus į šį vyksmą, čia brandinsis ir pati pilietinė visuomenė, be jokių specialių mokyklų, nes kiekvienas žmogus jaus atsakomybę už savo balsą ir juo padarytą sprendimą. Nepataikęs, kitą kartą jis spręs kitaip.

Lietuvos vidaus politikoje noriu paminėti dar vieną dalyką — laisvę, bet ir kartu su ja susijusią atsakomybę. Žiniasklaida, kaip ir kiekvieno piliečio žodis, negali būti varžoma, tačiau jį naudojantis turi žinoti ir savo ribas. Jis negali kenkti kitam piliečiui, apie jį skelbdamas netiesą, nepaisant, ar tas pilietis būtų beraštis, ar pasaulinio garso mokslininkas, ar paprastas kiemsargis, ar valstybės vadovas. O Lietuvoje dabar tai dažnokas reiškinys. Ribų nežinančiam reikia įstatymo, tačiau irgi ne jam burną uždarančio, bet už prasižengimus tiesiai atsakomybę nurodančio. Tačiau kartu čia jungiasi ir valdžios atsakomybė. Ypač iš piliečių kišenės gyvenančio valdininko sąžiningas pareigų atlikimas. Alga be priedų, premijų dovanų bei kitų malonių. Kažin kaip atrodo rinkėjams jų atstovai seimūnai, kai įstatymą priima iš 141 tik keliolika posėdyje dalyvaujančių narių: 8 už, 7 prieš, pora susilaiko, ir įstatymas pagimdytas. O tokių atvejų juk buvo. Ar tai nerodo, kad Lietuvos vidaus politikoje dar yra daug ir didelių spragų, kurias reikia skubiai užkamšyti? Tačiau visgi manau, kad taip bus padaryta, ir netrukus. Taip tikėti leidžia žvilgsnis į čia, šalia manęs sėdinčius, už mane daugiau negu dvigubai jaunesnius kolegas, su jais kartu į simpoziumą atvykusius šimtinę mokslininkų ir profesionalų — geresnių, gabesnių, turtingesnių akademiniais laipsniais, jaunatve ir pasiryžimu. Tvirtai tikiu, — per šiuos žmones netrukus gražiai sužydės ir lietuvių tauta, ir Lietuvos valstybė.

Jausmų gilumas, ne teatro įtaka – tai talentas

Šeštadienį, gegužės 24 dieną, Lietuvių dailės muziejuje, Lemonte, vyko tradicinis, tačiau kiek neįprastas, poezijos vakaras. JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė Marija Remienė nusprendė pakviesti aktorę ir poetę, nepaprastai žavingą asmenybę – Birutę Marcinkevičiūtę iš Lietuvos.

Kasmet pavasarį ir rudenį vyksta poezijos vakarai. Šis poezijos pavasaris jau šeštasis. Išeivijos meninio žodžio mylėtojai susirinko paklausyti aktorės ir poezijos mūzos.

Poetė Eglė Juodvalkė.

Šeštąjį poezijos vakarą *Solo* pradėjusi Eglė Juodvalkė trumpai supažindino susirinkusiuosius su Birutės biografija ir susiejo pavasarį, gyvenimo džiaugsmą ir poeziją, cituodama Salomėjos Neries eiles: *Mūsų dienos kaip šventė, kaip žydėjimas vyšnių / Tad skubėkim gyventi, nes praeis, nebegrįš jos*, ir pristatė viešnią iš Lietuvos, Birutę Marcinkevičiūtę.

Birutė Marcinkevičiūtė gimė Kaune. Baigė J. Naujalio vidurinę mokyklą, fortepijono klasę. 1989 – 1993 m. mokėsi St. Peterburgo teatro, muzikos ir kino institute. Kone didžiausią įtaką, kaip Birutė pati sakė, jai padarė rusų teatro mokykla, kur pagrindinis dėmesys skiriamas asmenybės gilumo ugdymui ir lavinimui.

Asmenybė... Stovi trapi asmenybė. Susikaupusi. Ramus veidas. Didelės išraiškingos akys. Jaučiu, kaip jos vidinė būsena perteikia įsijautimą. Ji tyli. Įsiklausau ir jau... jau girdžiu. Girdžiu nebylią kalbą. Štai ji atsiveria, mėgaujasi, kenčia, juokiasi ir verkia. Svarbiausia – ji jaučia.

Pirmojoje vakaro dalyje Birutė Marcinkevičiūtė skaitė ištraukas iš lietuvių autorių prozos ir poezijos, trumpai paminėdama pasirinkimo istoriją. Pirmasis skaitymas – fragmentai iš Marijos Pečkauskaitės–Šatrijos Raganos apysakų *Viktutė* ir *Sename dvare*. Šatrijos Ragana jaunystėje buvo įsimylėjusi kunigą. Mylėjo taip, kaip apysakoje *Viktutė* aprašyta meilės istorija. Ar Birutė Marcinkevičiūtė skaitė apie save? Galėjai taip pamanyti, nes ji buvo ta įsimylėjusia Viktute.

Jurgis Kunčinas – poetės draugas ir bendražygis, prieš metus išėjęs Anapilin. Birutė papasakojo istoriją, kaip jie važinėdavo po Lietuvą, skaitydami žmonėms ištraukas iš žymių lietuvių klasikų ir šių dienų rašytojų bei poetų kūrinių. Jurgis Kunčinas, parašęs vieną geriausių savo romanų *Tula*, vis prašydavo Birutės skaityti romano ištraukas, sakydamas, jog šis romanas vienintelis geriausias. Kito tokio daugiau nebus. Skaityk, Birute, skaityk...

Kaip skausmas, deginantis, laižantis niekuomet neužgysiančias žaizdas, taip ir ši meilės istorija – tikra paties Jurgio Kunčino istorija, kur autorius aprašo po septynerių išsiskyrimo metų susitikusius jaunuolius. Meilė. Ji nepalenkiama metų išsiskyrimų. Ji yra visose tavo kūno kertelėse, krislu duria širdį ir naktį tūno varnalėšose. O, galinga pagunda! Septyneri metai susilieja kartu su saldžiausiu ir skaudžiausiu nuopuoliu varnalėšose ir erdvėje sklandančiu klausimu – kodėl?

Lietuvos valstybiniame dramos teatre, kuriame Birutė dirba nuo 1994 m., režisieriaus užduotis buvo – lietuvių prozos skaitymas. Pasirinkimas – jūsų laisva valia. Birutė pasirinko ištraukas iš Balio Sruogos teatrinių dienoraščių. Aktorė pasakojo, kaip šmaikščiai, jos nuomone, Balys Sruoga raše apie teatrą. Ta problematika visai nesiskiria nuo šių dienų aktualijų. Pasirodo, teatras nesikeičia!

Balys Sruoga – poetas, rašytojas ir dramaturgas, parašęs nepakartojamas dramas: *Milžino paunksmė*, *Baisioji naktis*, *Aitvaras teisėjas*, *Dobilėlis penkialapis*, *Uošvė* ir kt. Įsivaizduokite kūrėją, parašantį pjesę, tada režisuojantį tą pjesę teatre, o vėliau parašantį dvi recenzijas į spaudą – gerą ir blogą, ir laukiantį skaitytojų reakcijos. Įdomus faktas, jog šie dienoraščiai niekuomet nebuvo spausdinti. Teatro režisieriai buvo apšalę. Ta aktorė, Birutė, labai talentinga ir tikrai ne eilinė asmenybė.

TEATRINIAI ETIUDAI
AKTORĖ

kada kalbėta
ir kieno balsu
kieno akim – kurioj
buvau kaip krislas

tik žodžių –
ne iš tavo išminties
minties ugninės –
ne iš tavo meilės riksmo...
B. Marcinkevičiūtė

Paskutines iš pasirinktos prozos Birutė Marcinkevičiūtė skaitė ištrauką, iš Dalios Grinkevičiūtės knygos *Lietuviai prie Laptevų jūros*. Tai knygos autorės tikri prisiminimai iš tremties. Tikri, iki kaulų smegenų persmelkiantys Sibiro šalčiu, iki svaigulio, kylančio iš alkio, iki suaugusių paauglio vaiko akių, ir vieninteliu troškimo – mamatė, Dieve, kad ji dar kvėpuotų. Mirdavo Sibiro jurtose žmonės nuo šalčio, alkio, ir... tamsos. Aptemusi sąmonė nebeieško paaiškinimų poelgiams. Šalta. Vieniems jau tas pats, kiti dar gali pakelti galvas. Merdintys. Tarp sąmonės ir nuovokos praradimo, ne žmonės – tik kaulų krūvos, dar kvėpuojantys, o gal jau užgesę. „Eik parnešti malkų, – sako balsas, – išsivirsime sriubos". Eina. Parneša. Verda vandenį ir geria. Mažais šaukšteliais girdo mamatei. „Tu pasveiksi, aš žinau, tu pasveiksi..."

Stebėjau susirinkusiųjų veidus. Žmonės verkė. Gal kurie patys patyrė šį siaubą, kiti iš tėvelių pasakojimų girdėjo, treti tiesiog jautrūs žmonės, tačiau tai buvo tikras išgyvenimas.

Po prozos sekė poezija. Birutė Marcinkevičiūtė skaitė H. Radausko, M. Martinaičio, J. Strielkūno, D. Kajoko, J. Vaičiūnaitės, A. Marčėno, A. A. Jonyno ir kitų autorių eiles.

Antroji dalis – tai pačios Birutės poezija meniškai persipynusi su muzika. Solistė Skaidra Jančaitė, baigusi Lietuvos muzikos akademiją, dalyvauja įvairiuose muzikiniuose projektuose su Lietuvos ir užsienio muzikais bei kompozitoriais. Daug dėmesio dainininkė skiria sakralinei muzikai, kurią dažnai atlieka Lietuvos šventovėse. Tą galėjo pajusti kiekvienas salėje, kai sodrus ir skaidrus balsas paskliido, užvaldydamas melodingumu. Įdomi kompozicija, pateikta suderinus muzikinį balsą, muzikinius akordus, ir Birutės eilėraščių posmus.

Kaukės: eilėraščiai iš Birutės Marcinkevičiūtės poezijos knygų *Neišsiųsti laiškai*, *Kokoro* ir *Solo*.

Šioje dalyje jautėsi japonų Noh teatro ir šokio Tokio Noh Kita mokyklos įtaka, kur Birutė studijavo 1997 – 1998 m. Eilėraštis *Japonė* buvo atliktas su kauke. Atliktas, vadinasi padainuotas, manau, japonų kalba.

Buvo Lietuvoje toks metas, kai per Vėlines žmonės negalėdavę žvakių nusipirkti. Jų tiesiog nebuvo pardavimui. Čia Birutė užsideda kaukę ir stebuklingai persikūnija į senučiukę, sėdinčią kapinėse ir dejuojančią. Patikėkite, tai buvo senyvo amžiaus moteris. Jaučiau gergždantį, metu nuairintą balsą. Nevilti jame ir sentimentalią praeities prisiminimų gaidelę. Tai ne gabumai, išugdyti teatralinės mokyklos, tai tikrai talentingos aktorės darbas.

VĖLINĖS

žvakių nėra vaikeliuk
nejaugi nėra
neatmenu metų tokių kad
nebūtų
atmenu – snigo prieš
pusšimtį metų
balta – tai buvo Dievo
vakaras lapkriti
bet kad žvakių nebūtų

nueisiu
nejaugi tamsoj
atsisėsiu ant tvorelės
kur vasarą perdažė
žmonės gerieji –
nejaugi tamsoj

tik pamanyk
eis pro šalį
ieškos apgraibom artimų
jei neduok Die mėnulio
nebus
apgraibom artimų...

Birutės poezijoje pajutau tai, kas rūpi kiekvienam mąstančiam žmogui. Mintys apie būties trapumą ir amžinybę, apie savęs ieškojimą ir prasmes. Beje, aktorė spindėjo begaline meile rusiškai poezijai. Paklausta, ar jai patinka B. Pasternakas ar A. Achmatova, ji atsakė, kad juos tiesiog dievina.

PETERBURGO ATMINTYS
Anai Achmatovai

kai už visų langų – mirtis
pro tavo langą paukštis
krinta
kartojas rusiška lemtis
blokadų skausmo labirintų

net artimi užvers duris
to paukščio klyksmo
išsigandę –
tik praeities žila rimtis
it kryžius gydys baimės
randus...

Po poezijos vakaro paklausiau Birutės, kodėl ji pasirinko šiuos autorius skaitymui, o ne kitus?

– Tai autoriai, su kuriais suvedė gyvenimas, artimi, labai brangūs man žmonės arba pamėgti iš praeities.

– Lietuvoje važinėjate po miestus, miestelius skaitydami kūrinius. Ką skaitote?

– Labai įvairiai. Pristatome naujas knygas, lietuvių klasikos šedevrus, šiuolaikinę prozą, poeziją. Tai, kas gražu, prasminga ir svarbu.

– Ar kas nors įtakoja Jūsų pasirinkimą?

– Niekas neįtakoja mano pasirinkimo ką skaityti. Žinoma, kai paprašo kokia nors proga, aš skaitau, bet apskritai pasirenku pati. Tai mano mėgstamiausi autoriai arba kūriniai. Vienus atrandu netikėtai, kitus esu įsimylėjusi nuo pat vaikystės.

– Kokį įspūdį Jums paliko Amerikos lietuviai, kaip vertinate žiūrovą?

– Los Angeles į poezijos vakarą susirinko taip pat daug žmonių, kaip Lemonte, bet ten mačiau daugiau jaunų veidų. Čia jaučiu begalinę šilumą, sklindančią iš žmonių. Atrodo, kad nenusibodau, jaučiau, kad galiu skaityti dar ir dar, ir dar...

Robertas Keturakis apie Birutės Marcinkevičiūtės poeziją yra parašęs: „Įsidėmėkime: ne rėksmingu ir sudėtingu žodynu, o tyliu ir svariu žodžiu prasideda didelė poezija. Tai tik iš šono atrodo, jog paprasta tokiu žodžiu išplėšti, išvilioti, išgauti iš chaoso tiesą ir muziką, grožį ir prasmę, tikslą ir mylinčių akių didingumą".

Jau kitą dieną Birutė Marcinkevičiūtė išvyko atgal į Lietuvą. Ką išsivežė ir ką paliko ši smulkutė žodžio valdovė? Gal sužinosime kitoje poezijos knygoje, o gal...

Vitalija Pulokienė

Solistė Skaidra Jančaitė (kairėje) ir aktorė Birutė Marcinkevičiūtė. Jono Kuprio nuotr.

Su jautriu santūrumu

Man, įsitvirtinusiam XXI amžiuje ir nuolat supamam metropolio šėlsmo, taikus vakaras salėje su poete–aktore, skaitančia lietuvių prozą ir poeziją, yra lyg netikėtas sapnas. Ir pati skaitovė, kad ir kaupianti vidinį patosą, yra angeliškai santūri, linkusi į tylą, saiką, paprastumą, o ne į gyvastingą nūdienį darvinišką vyksmą, tartum tyla moraliai ir meniškai būtų pati naudingiausia gyvenimui. Nieko nepadarysi, toks jos stilius–santūrumas.

Šitaip postringaudamas, žiūriu į Birutės Marcinkevičiūtės antigonišką fotografiją programos lankstinuke. Akys! Retai kur regimos. Daug ką menančios. Ji — Lietuvos Nacionalinio dramos teatro aktorė. Daug studijavusi, keliavusi, stebėjusi tautas, žmones, daug vaidinusi, skaičiusi, meditavusi ir jau suskatusi išleisti tris rinkinius. Skaičiau pokalbį su ja *Draugo* šeštadieniniame Priede. Ir ją atliekančią savo „Solo" literatūrinį spektaklį mačiau Los Angeles Šv. Kazimiero salėje šeštadienį, gegužės 17 d.

Neabejotinai turininga asmenybė, panūdo ji mums — naujoviškų pramogų suvarpytiems miestiečiams — skaityti Šatrijos Raganos raštų fragmentus apie naiviai tyrą meilę. Ir tą bohemiško at'a Jurgio Kunčino romano *Tūla* herojo aimaningą kliedesį mirusiai mylimajai. Graudžiai gražu. Ir Dalios Grinkevičiūtės *Lietuviai prie Laptevo jūros* epizodą — penkiolikametės heroiką žiaurioje aplinkoje. Ir visa tai atsverti Balio Sruogos kandžiai sąmojingomis dienoraščio pastabomis apie teatrinį meną. Pirmoje skaitymo dalyje.

Pačios poetės sukurtos strofos, dažniausiai japoniškai miniatiūrinės (atseit, akimirksnio vaizde slypi tiesa) pripildė antrąją dalį. Ir kelių kitų, skaitovės sielai artimų, lietuvių poetų eilėraščiai. Taip pat ir aktoriški įsikūnijimai, keičiant kaukes, į japonės ir senos moteriškės personažus — su vykusiomis balso intonacijomis. Ir eilėraštį su barškančiu arbatos puodeliu rankose.

Manau, šią monospektaklišką vaidybą galima taikliausiai nusakyti jos pačios paskutinio rinkinio paskutinio eilėraščio „SOLO" žodžiais: *scenoj nebėr dekoracijų, / tiktai šviesa, / šviesos takas / / tik nebylio veidas — / paryškintos akys, / suknelė juoda, / , rankos, asketiškai tuščios / / tyla tarsi riksmas — / tai, ko niekad / apie ką visados / / prieš atsisveikinant, / uždangai krintant, pabundant"*

Žinoma, logiškai sveriant, oksimoronai tik išryškina dalyką, bet nenusako tiesos — tyla nėra riksmas. Ir aktorei, net ir ramiausią poeziją skaitančiai, dikcijos tylumas ar per spartus žodžių bei skiemenų jungimas nėra patartinas. Ir tas trumpų eilėraštukų japoniškas ar lakoniškas sakymas ne visada sėkmingi pasiekia kitų protą. Jie daug mielesni knygoje, nelyginant ant laido tupintys paukščiai. O ištarti scenoje, bematant purpteli ir pradingsta. Išraiškus judesys yra kur kas įtaigesnis negu per dažni tylūs niuansai. B. Marcinkevičiūtės santūriame stiliuje daug ką atperka akys ir kūno grakštumas. Džiugu ją matyti scenoje. Tiesa, šį sykį dekoracijas pavadavo keli plakatai, sukabinti scenos gale.

Šiam vakarui salė buvo nejaukiai per didelė: suėjo maždaug koks pusšimtis klausytojų. Nekaltas akibrokštas iš toli atskridusiai gabiai viešniai. Su tuo mes, deja, apsipratome. Taip pat ir balso garsinimas (skaitovei prie lūpų laikant nešiojamą mikrofoną), ir apšvietimo kaitaliojimas (derinant su tekstu, nuotaikomis) buvo netikęs. Dažnai garsus lydėjo dunkstelėjimas, kliudantis jausminiam salyčiui su atidžiais klausytojais.

Bene šilčiausias suartėjimas su auditorija įvyko pasibaigus, kai aktorė po tikrai šiltų aplodismentų nulipo nuo scenos, kai prabilo į žmones, be to gūdaus „maiko", savo balsu, kuo aiškiausiai girdimu, natūraliu, kai įspūdingai padainavo japoniškai, atsakinėjo į klausimus. Ir visa tai jau be monotonijos ūko, kuris tarpais pakibdavo scenoje, atliekant šiek tiek per ilgai ištęstas programos dalis. Judesių santūrumas niekad nekenkia, jei tik nesukelia vangaus vienodumo. Pabrėžtina, kad visą šį spektaklį, taigi ir choreografines detales, sumanė pati aktorė. Esu tikras — ne šioje salėje, bet kur nors jaukiai mažame teatre bendras įspūdis būtų buvęs didesnis. Vis dėlto ir šio sapningo vakaro atšvaitai išliko sieloje.

Pranas Visvydas

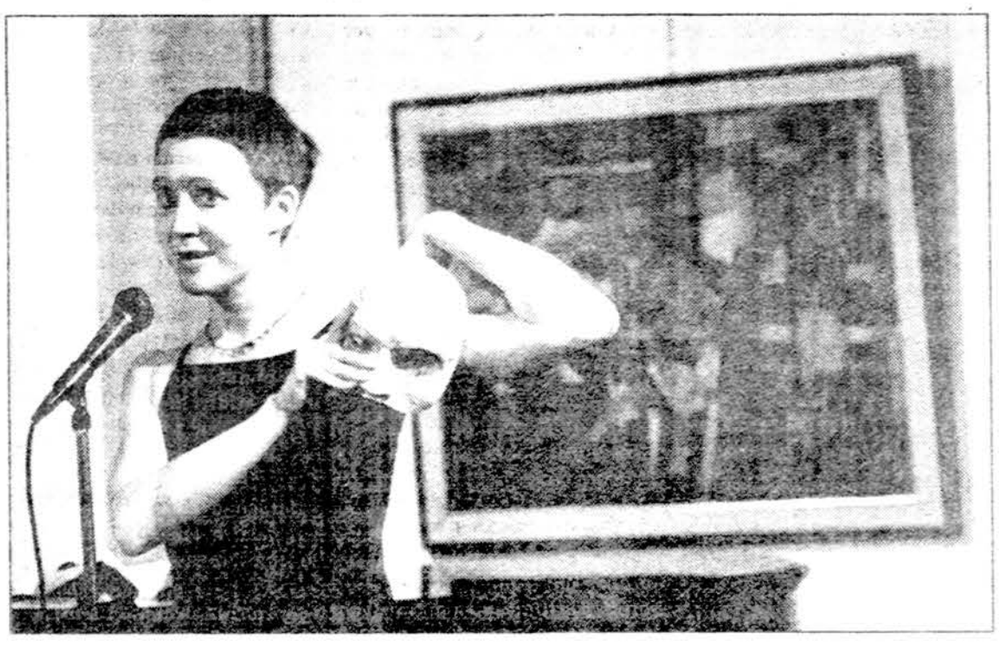

Ir su kauke, ir be kaukės — tikrasis talentas nemeluotai sušvinta. Birutė Marcinkevičiūtė š.m. gegužės 24 d. Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, IL. Jono Kuprio nuotrauka

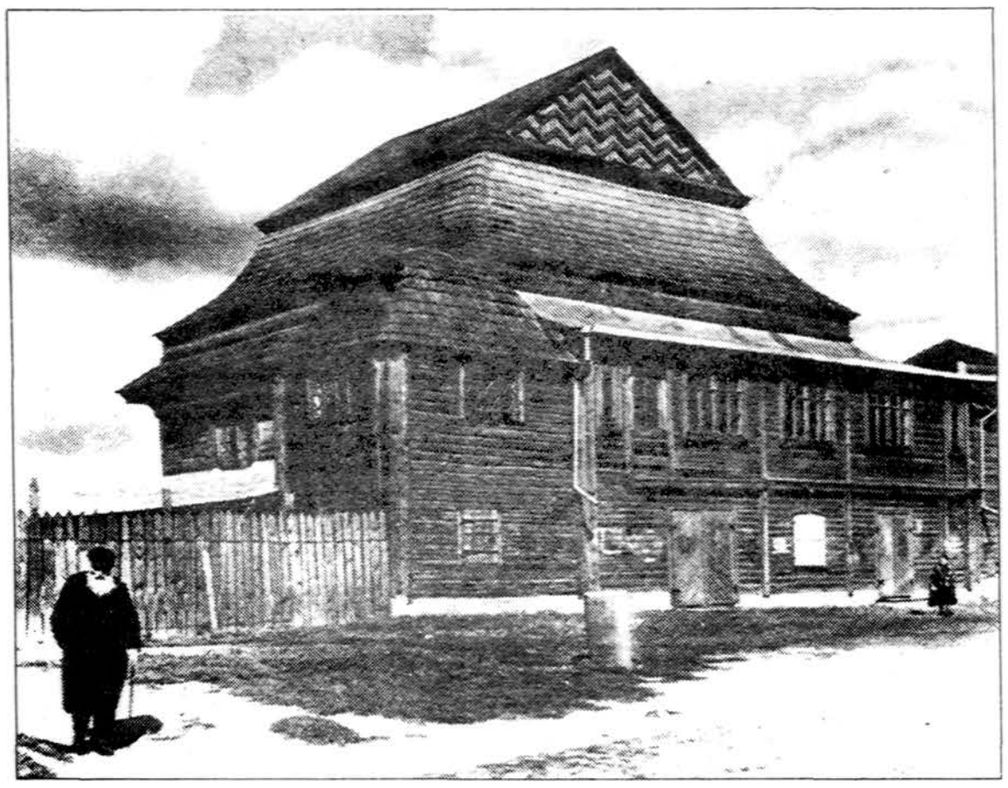

Gardino sinagoga, statyta 18-ame šimtmetyje. Sunaikinta karo metu.

Nykstančios medinės sinagogos Lietuvoje

Nepriklausomoje Lietuvoje veikė per 300 sinagogų, iš jų daugelis buvo medinės konstrukcijos. Kai kurios miestelių sinagogos buvo savito stiliaus, dengtos aukštais kelių pakopų stogais. Langų rėmai buvo išdrožinėti lietuvių liaudies meno motyvais.

Ypač puošni buvo medinė sinagoga Jurbarke, statyta apie 1750 metais. Kupolas buvo spalvingai dekoruotas polichromu, bima (sakykla) buvo ranka išdrožinėta liaudies meistrų. Sinagogą lankydavo maldininkai, iš toli atvažiavę. Tragiškais 1941 metais, vokiečiai ne tik sunaikino Jurbarko žydus, bet sudegino šią sinagogą. Karo metu panašaus likimo susilaukė ir kitos medinės sinagogos Lietuvoje.

Ilgainiui likusios sinagogos buvo užmirštos. Buvo tikima, kad visos medinės sinagogos Europoje jau buvo išnykusios. Tik po 1993 metų tyrinėtojai iš Jeruzalės Hebrajų universiteto atskleidė, kad penkios medinės sinagogos yra išlikusios Lietuvoje ir dar viena Latvijoje. Paverstos daržinėmis ar sandėliais, kažkaip stebėtinai jos išliko. Iš šių penkių tik Pakruojo sinagoga yra įtraukta į Lietuvos architektūrinių vertybių sąrašą.

1999 m. *Time* žurnalo fotografas Albert Barry su Floridos Atlantic universiteto talka nuvyko Lietuvon nufilmuoti ir dokumentuoti šias sinagogas. Išvydęs Pakruojo sinagogą, A. Barry apsidžiaugė, galėsiąs pamatyti jos vidaus išdėstymą. Deja, joje nelikę jokių meninių ar religinių detalių. Ir ši sinagoga, užkaltais langais, yra pavojuje.

Sinagoga Sedoje, statyta 1694 metais, dar turi išlikusią charakteringą atskirą galeriją moterims. Nebelikę meniškai išdrožinėtos bimos. 1951 metais sinagoga buvo paversta skalbimo mašinų dirbtuve, o dabar stovi apleista. Sedos sinagogos pašonėje išliko krūmais užžėlusios žydų kapinės. Kitos medinės sinagogos tebestovi Tirkšliuose, Alantoje ir Kurkliuose (Utenos apskrityje).

Pasiteiravę kaimiečių Albert Barry su vertėju aptiko dar keturias, iki šiol nežinomas, medines sinagogas. Jos nebuvo žinomos net Lietuvos Kultūros paveldo centro pareigūnams. Jos yra: Rozalime, Žiežmariuose, Kaltinėnuose ir Musninkuose.

Rozalimo sinagogos prieangyje sovietmečiu buvo įrengti gyvulių tvartai. Klasicizmo epochoje statyta, Žiežmarių sinagoga buvo paversta klėtimi. Kadaise išpuošta freskomis, likučiai meno dar matyti vienoje sienoje. Šalia tebėra buvusio rabino namas.

Kaltinėnų sinagoga buvo paversta kolūkio rajono sale, joje dar tebėra plakatai, nurodantys 1972 metų bulvių derlių. Įžengęs į Kaltinėnų sinagogą, pro plyšį apkaltame lange, A. Barry pastebėjo išlikusius langus su hebrajų atributika — Dovydo žvaigžde. Tai vienintelis ženklas, kad čia būta sakralinio pastato. Susirūpinęs šio reikšmingo radinio likimu, A. Barry kreipėsi į Lietuvos Kultūros ministeriją, kad leistų šį langą parsivežti Amerikon restauravimui. Langą norėtų įrengti Berkeley, Californija, statomoj medinėj sinagogoj. Berry atsidurta valdžios biurokratiniuose labirintuose. Lietuvos kultūros ministerijos vardu Diana Varnaitė kategoriškai atsisakė Kaltinėnų sinagogos langą jam perleisti.

Lietuvos Kultūros ministerija teigia, kad nėra lėšų šioms nykstančioms sinagogoms restauruoti. Čia galima argumentuoti, kad valdžia sąmoningai vilkina reikalą. Atsirado pinigų naujiems Valdovų rūmams statyti, ir gerai, kad atstatomi. Bet nėra pinigų net sąšlavoms išvalyti iš šių šventovių. Sedos sinagogoje grindys apverstos šienu, primėtyta alaus butelių.

Skeptiškai į sinagogų restauravimą žiūri ir architektė Marija Rupeikienė, paskirta Lietuvos žydų muziejaus šias sinagogas ištirti. Sakoma, kad, dingus žydų bendruomenei, šie maldos namai nebereikalingi, ką su jais daryti yra „sudėtinga problema".

Reikėtų skubiai gelbėti šias medines sinagogas, kol jos nepranyko nuo žemės paviršiaus. Jas gelbėti būtina, nes tik Lietuva, be vienos Latvijoje, dar turi saujelę šios retenybės. Nei Lenkijoje, nei kitur Europoje tokių unikalių sakralinių pastatų nebėra. Jas restauravus, nuspręsime, kaip tinkamai pritaikyti: įrengti muziejų ar memorialą. Čia yra proga atitaisyti Lietuvos įvaizdį, kaip kūrybingos ir humanistinės valstybės. Jei išsaugosime šiuos neįkainojamos vertės maldos namus, ateities kartos mums dėkos. Jeigu leisim laiko vėjams nušluoti šias sinagogas, tai būsime pasmerkti už tokį apsileidimą.

Albert Barry vaizdajuostėj „Lost Wooden Synagogues of Eastern Europe" yra aptariamos išnykusios medinės sinagogos, kurių nuotraukos išliko Lenkijos Mokslo akademijos archyve Varšuvoje. Filme gražiai pavaizduota pavasariška Lietuvos gamta, keliaujant po bažnytkaimius. Paminėta, kad Vilnius buvo vadinamas „šiaurės Jeruzale". Aplankoma ir Vilniaus Choralinė sinagoga Pylimo gatvėj. Ši vaizdajuostė premijuota 2000 metų JAV tarptautiniame filmo ir video festivalyje. Vaizdajuostę galima įsigyti paštu iš Florida Atlantic University Libraries, P. O. Box 3092, Boca Raton, FL 33431. Kaina su persiuntimu 29.95 dol.

Gediminas Indreika

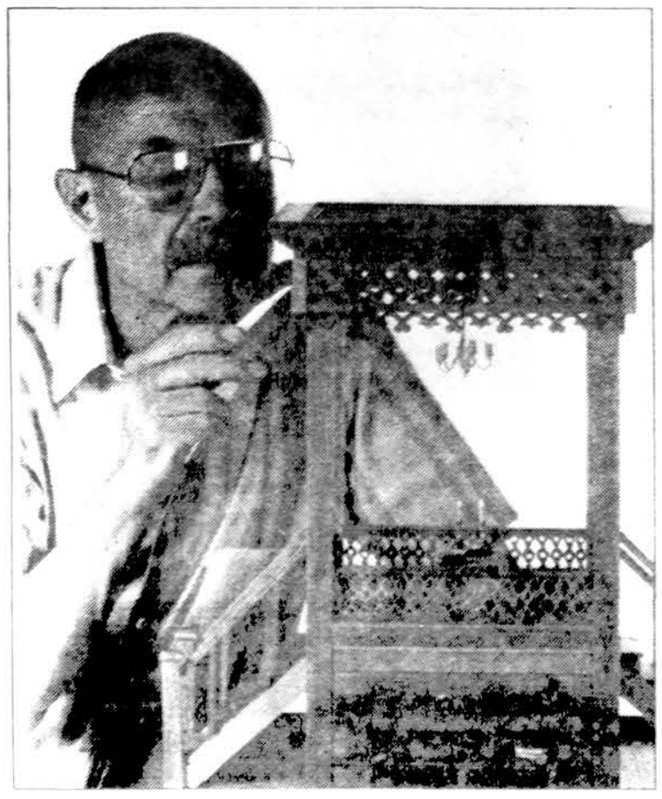

Žurnalistas Albert Barry su jo sukurtu sinagogos bimos (sakyklos) modeliu.

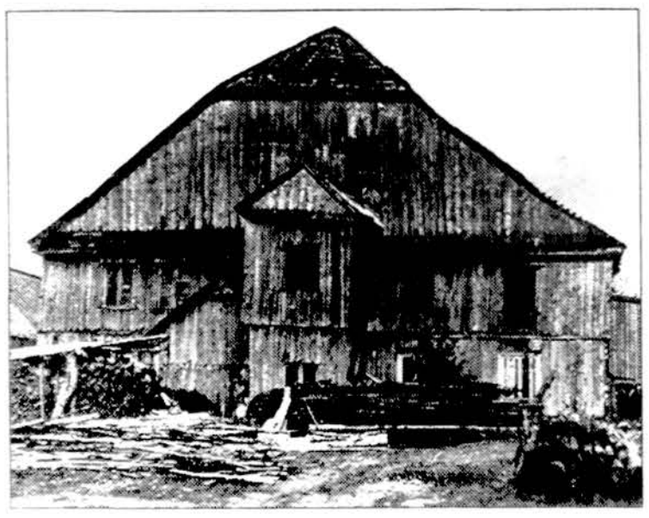

Apgriuvusi medinė sinagoga Sedoje 1999 metais.

Leidiniai

„Ezopo kalbos" tyrinėjimai

Algimanto Mackaus Knygų leidimo fondas neseniai vėl išleido gerą, ypač literatūros ir plastinio meno tyrinėtojų dėmesio vertą, knygą — Dano Lapkaus stambią studiją *Potekščių ribos.* Knyga pagrįsta Illinois at Chicago universitete 2001 m. apginta daktaro disertacija *The Boundaries of the Subtext: Forbidden Identities in Lithuanian Art and Prose Fiction of the 1980's.*

Naudodamas Vakaruose išryškėjusias naujas teksto nagrinėjimo formas, pasižyminčias eklektiškumu ir tarpdisciplininiu požiūriu, autorius nagrinėja Lietuvos literatūrologų ir menotyrininkų mažai liestą temą: sovietmečiu — 1980–1989 m. — Lietuvoje sukurtoje prozoje ir dailėje paplitusią kūrinių potekstę arba „Ezopo kalbą". Kaip žinome, „Ezopo kalba" — tai užslėptas, užmaskuotas minčių reiškimo būdas, alegorinis pasakojimas (pagal senovės graikų pasakėčių kūrėjo Ezopo vardą). Ta „Ezopo kalba" arba potekstė, iki galo neišsakyta mintis, žymaus literatūros tyrinėtojo prof. V. Kubiliaus nuomone, skaitytojams daro didesnį įspūdį, negu iki galo atskleista. Sovietmečiu tuo naudojosi daugelis Lietuvoje kūrusių rašytojų, siekiant savo laisvesnes, drąsesnes mintis paslėpti nuo tais laikais siautėjusios cenzūros.

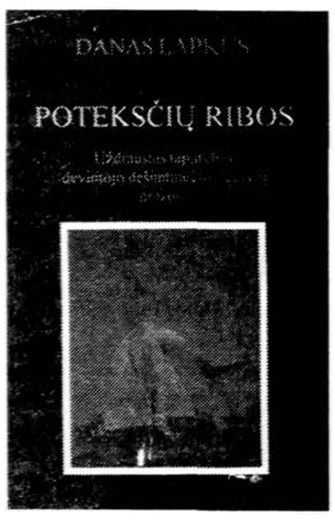

Štai keli D. Lapkaus knygoje *Potekščių ribos* išsamiai nagrinėjami pavyzdžiai. 1979 m. pasirodžiusiame J. Avyžiaus romane *Chameleono spalvos* pasakotojui jau nekyla klausimų apie privilegijų menininkams teisėtumą, nors ir švelniai, bet jau kritikuojama kūrybos cenzūra sovietmečiu. Tais pat metais išleistame J. Baltušio romane *Sakmė apie Juzą* pokario partizanai, nors dar vadinami banditais, o ūkininkai — buožėmis, bet, pasak studijos autoriaus, ir vieni, ir kiti Baltušio pavaizduoti palankiau už sovietinius aktyvistus. J. Apučio *Rudenio žolėje* (1980), J. Glinskio dramoje *Kingas* (1981), R. Klimo apysakoje *Gintė ir jos žmogus* (1981), S. Šaltenio apsakymų ir apysakos rinkinyje *Atminimo cukrus* (1983) svarbiausia yra potekstė: vyrauja metaforos, simboliai, paslėptos reikšmės, palyginimai. 1985 m. pasirodžiusiose J. Apučio *Keleivio novelėse* ideologiniai teiginiai paslėpti buitinėse scenose. Romane *Priešaušrio vieškeliai* (1985) jaunas prozininkas B. Radzevičius „Ezopo kalba" pavaizduoja tautos sovietizaciją, žmones kviečia atsiliepti, nustoti slėptis, atsigręžti į tikrą asmenybę. 1987 m. R. Gavelis *Berankyje*, R. Šavelis apysakoje *Amžinoji šviesa* atvirai aprašo politinių kalinių išgyvenimus Sibire. R. Granauskas 1988 m. išleistoje apysakoje *Gyvenimas po klevu* piešia tragiškai realistinį sovietinio Lietuvos kaimo paveikslą, kritikuoja santvarką, atvedusią žmogų į aklavietę. 1989 m. išleistas J. Ivanauskaitės rinkinys *Kaip užsiauginti baimę* kreipiasi į skaitytojus nebebijoti, išsilaisvinti viduje.

Savo studijoje *Potekščių ribos* dr. D. Lapkus, lygiavertiškai su proza, nagrinėja potekščių paplitimą taip pat sovietinių laikų Lietuvos dailėje (čia tenka pastebėti, kad literatūros ir dailės kūrinių nagrinėjimas kartu, neatskiriamai, Lietuvos kritikams ir vertintojams yra naujiena). Aptariamuoju laiku — devintame dešimtmetyje — tylų socialistinio realizmo kompromitavimą pakeitė atviras dailininkų sabotažas. Pasak dr. D. Lapkaus, ir anksčiau Lietuvoje buvo tarybinei ideologijai aiškiai prieštaraujančių darbų, tačiau jie buvo rodomi privačioje erdvėje. Tuo tarpu devintojo dešimtmečio viduryje ir ypač pabaigoje, parodų salėse tokie darbai jau sudarė daugumą. Dr. D. Lapkaus studijoje ypač plačiai nagrinėjami dailininkų V. Antanavičiaus, K. Dereškevičiaus, V. Kiserausko, A. Kuro, E. Lubytės, R. Vaitekūno, K. Zimblytės tapybos ir kiti darbai bei jų potekstės.

Studijos autorius pažymi, kad „cenzūros ir politinės nelaisvės sąlygomis devintojo dešimtmečio lietuvių proza ir dailė ne tik atspindėjo tikrą visuomenės būvį, bet ir aktyviai formavo laisvės idėją, skatino demokratinius pokyčius".

Šios reikšmingos studijos *Potekščių ribos* autorius D. Lapkus gimė (1964) ir augo Šiauliuose; Vilniuje Valstybiniame dailės institute pelnė menotyrininko diplomą, o Illinois universitete Čikagoje — slavų, baltų kalbų ir literatūros magistro bei filosofijos daktaro laipsnį. Yra paskelbęs per 40 dailėtyros ir publicistikos straipsnių Lietuvos ir Amerikos lietuvių spaudoje. Šiuo metu D. Lapkus studijuoja teisę Dayton universitete, Ohio.

Algimantas A. Naujokaitis

Šiaulių varpininkai

Dėl medžiaginių nepriteklių, nacių persekiojimų, vokietmečiu kultūros ir meno centrai persikėlė į provinciją, lietuviai rašytojai, aktoriai, kiti inteligentai traukėsi prie savo tėviškių, kaime gyvenančių giminių. Net garsusis Kipras Petrauskas, tais neramiais laikais pasitraukęs į provinciją, solinį koncertą kokiame miestelyje surengdavo už gerą vakarienę, kai prieškario Kaune jo honoraras už panašią programą siekdavo 1,000 litų.

Daug literatūros bei meno žmonių vokietmečiu susitelkė ir Šiauliuose. Vėliau į Vakarus pasitraukusio A. J. Greimo pasiūlymu, prozininkas K. Jankauskas, subūręs rašytojus, 1943 m. Šiauliuose ėmė leisti literatūros ir meno almanachą *Varpai.* Vokietmečiu išėjo dvi almanacho knygos. Jose savo kūrinius išspausdino V. Mykolaitis — Putinas, B. Brazdžionis, K. Bradūnas, K. Inčiūra, E. Matuzevičius, J. Keliuotis, F. Kirša, H. Nagys, H. Radauskas, S. Zobarskas, A. Tyruolis, kiti rašytojai, literatūros tyrinėtojai, teatralai, kurių dauguma, gręsiant antrajai sovietinei okupacijai, pasitraukė į Vakarus.

Šiuos ir kitus faktus bei įvykius paminėjo žymus literatūros tyrinėtojas prof. V. Kubilius Vilniuje, Rašytojų klube surengtame vakare, skirtame paminėti almanacho *Varpai* šešiasdešimtmetį. Jis pridūrė, kad šis šiauliečių varpininkų leidžiamas almanachas su savo brandžiu turiniu paplito ne tik Šiaulių krašte, bet ir visoje Lietuvoje, pasiekė ir išeiviją. Savo kūrinius *Varpuose* spausdina žinomi lietuvių prozininkai, poetai, publicistai, literatūros mokslininkai.

***Varpų* literatūrinę premiją rašytojui Vytautui Bubniui (kairėje) įteikė almanacho redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius.**
A. Žižiūno nuotr.

— Sovietinės okupacijos laikais net 45 metus almanachas neišėjo, buvo uždraustas, o pirmasis redaktorius rašytojas K. Jankauskas nuteistas ir ištremtas į Sibirą. Su Atgimimu *Varpai* atsigavo, 1989 metais Šiauliuose vėl pradėjo eiti kartą per metus. „Šalia pirmųjų dviejų karo metų tomų išsirikiavo 15 šiais laikais išleistų almanacho knygų", — paminėjimo vakare kalbėjo dabartinis almanacho redaktorius šiaulietis rašytojas L. Peleckis — Kaktavičius.

Vakare kalbėjęs rašytojas V. Bubnys pabrėžė, kad almanachas *Varpai* daugiaus negu kiti panašūs Lietuvos leidiniai, spausdina išeivijos rašytojų kūrinius.

Tai patvirtina ir šiemetinis — naujausias *Varpų* numeris. Jo centru, „vinimi" ko gero, reikėtų laikyti šviesaus atminimo Jurgio Jankaus vieną paskutinių apsakymų ir straipsnius apie šią neseniai mus palikusią talentingą asmenybę. Tarp jų — Kauno Maironio literatūros muziejaus darbuotojos V. Paplauskienės užrašytus paskutinius pasikalbėjimus su rašytoju, o taip pat J. Jankui labai artimo žmogaus — marčios Danutės atsivėrimus.

Sukrėstas teroristų sugriautų New Yorko dangoraižių — dvynių vaizdų, Tomas Venclova sukūrė rugsėjo 11-ajai skirą eilėraštį, kurį pirmieji išspausdino *Varpai.*

Šių metų almanacho *Varpai* literatūrinės premijos laureatu už paskutiniame numeryje išspausdintus apsakymus paskelbtas vilnietis prozininkas Vytautas Bubnys.

Paminėjimo vakare pristatyta *Varpų* redaktoriaus L. Peleckio — Kaktavičiaus nauja knyga *Žodžių žmonės.* Joje įdėta daug autoriaus pasikalbėjimų (interviu) su išeivijos rašytojais.

Algimantas Antanas Naujokaitis